

Vertikálisan épül

Bertók László: *Együtt forog. Firkák a szalmaszálla 2.*

Magvető, 2020

A 2020-ban, 85 éves korában elhunyt Bertók László utolsó, befejezett kötetét, az *Együtt forog. Firkák a szalmaszálla 2.* címűt forgatom. Az alcím megismétli az utolsó előtti kötet címét, így a kettő két darabja egy soha létre nem jövő sorozatnak. Elfogyott a költő élete, elfogytak a szalmaszálla róható sorok, szavak. A „lírai napló” lapjai beteltek, lezárult egy páratlan és páratlanul gazdag életmű, formailag végéhez ért az a programszerű redukció, melyet Bertók László meghirdetése óta következetesen képviselt. A firka mint versforma először a 2014-es *Ott mi van* kötetben jelent meg, de a kétezres évek Bertók-szövegeiben előbb már ott voltak a „hosszúkák”, a „pillanatkák” és a „háromkák”, ezek a kvázi-haikuk („haikukák”, ahogy a *Feb-ruári kés* című kötetben ő maga nevezi).

A „betegség, az öregség gondolati-érzelmi körében, gyűrűjében születettnek” mondja a verseket a szerkesztői elemzés, és hozzáteszi, hogy a „firka Bertók László műveinek esetében tekinthető az epigramma változatának is, amely az időskori líra nagy témáit és apró megfigyeléseit mutatja emberközélebről egyetlen metszetben, kimerevített pillanatban”. Ez nem vázlatosság, ezek a versek nem hagyatékban maradt töredékek, amelyekből kitűnik vagy sem egy költő tehetsége, tudása, hanem tudatos program, tervszerű eljárás eredményeképp létrejött kötetegész szövegei, még a darabszámuk is bertóki, 243, három az ötödiken, idézve a klasszikus *Három az ötödiken* (1995) című kötetet. A kétsoros maximál nem a bölcsesség-hübrisz lenyomatai, Bertók egyszerűen így rögzít jelenbeli tapasztalatot, múltból előjövő tudást, így mutatja meg szűkebb és tágabb

környezetét, külső hatásokat, belső rezonanciáit. Teljes értékű versek ezek, meg is találjuk indoklásukat a kötet ars poeticáját is jelentő kétsorosban: „Nem vízszintesen, hanem vertikálisan / épül, mondja W. S., s több emelete van” (*A jó vers*). Kategorizálásukkal maga a szerző is megpróbálkozik: „Gyónás? Főkönyv? Napló? Mintha papír volna / írja verseit egy kéknek látzó tóra” (*Költő 1*), de más képet is fest ugyanerről, amikor ezt írja: „Illeg-billeg, próbál megállni valahogy, /s azt hiszi, ő viszi vállán a napot” (*Költő 2*).

„A lírikus a kor előrehaladtával kénytelen jobban magára, a közvetlenül körülötte levő dolgokra koncentrálni, de az emberek sürgő-forgó világa még magával ragadja, fontos megállapításokra sarkallja” – írja Lakner Dávid a *Magyar Hangban* megjelent recenziójában, amivel majdnem teljesen egyetértek, kivéve a még szócskát. Bertók költészete ugyanis indulásától fogva végig mind a kettőre: a szűkebb, saját térre és a tágabb, egyetemesebbre egyaránt és teljesen fogékony volt, én nem érzékelek ebben változást. A versek egy kis része foglalkozik konkrétan az öregedés tapasztalataival, ezekben a szövegekben valóban az elmúlás felől néz a létezésre, minden más esetben állapotörögztítés csupán, ahol a trivialis maximum csak keret. Továbbmegyek: az öregség tapasztalatainak megjelenését versről versre összeszámolva azt is meg merem kockáztatni, hogy semmivel sincs több e témában ebben a kötetben, mint bármelyik kortárs magyar versgyűjteményben, némely fiatalabb versírónál jóval több bír lenni a rettenetes, a panasz, a jaj (nevek a szerkesztőségben). A halál, a vég mint téma – úgy vélem – első-

sorban olvasói projekció, ami bocsánatos, hiszen egy szerző utolsó kötetét nem is nagyon lehet másképp, csak ezzel a referencialitással olvasni. Ha azonban a szerzői szándékra is tekintettel vagyunk, az élet felől olvasva a megrendültségen túl a költői teljesítmény okozta másfajta megrendültség is jutalmunk lesz. Mert ezek a firkák a szalmaszálon derűt, bölcsességet, az élet halállal szembeni bátorságát, itt-ott kifejezetten frivol hangjait és még sok egyéb értéket hordoznak.

Például öniróniát. Az önmagát egy korábbi, széles körben ismert versét idézve megszólító költő öniróniáját, melyben a költészet hatalma is megkérdőjeleződik: „A boldogság egy hajsza, egy szó, egy mozdulat... / firkáltad húsz éve... most mutasd meg, ki vagy!” A *Nonstop* címűben ennél is keményebb: „Felvillan, kialszik, le sem kapcsolható... / fárosztját szott, s mi lett?... nonstop vészvillogó?” Papp Máté írta az első *Firkák* kötettel kapcsolatban 2016-ban a *Vigíliában*, hogy „az ironikus önreflexiók ugyanúgy megmaradnak, ahogy a költő relativizáló hajlama is újabb és újabb nézőpontokat villant föl egy-egy felvetett témával kapcsolatban”, és ez folytatódik ebben a kötetben is. Bedecs László pedig a *Bárkában*, szintén az első *Firkák* kötetéről azt mondja, hogy „az őszikék-hangulatú szövegek rövidege mintha azzal a félelemmel is összefüggne, hogy talán nincs is másra idő, mint ezeket a kétsorosakat megírni: amíg lehet, gyorsan a falra vagy egy papírfecni-re írni, mert ki tudja, lesz-e lehetőség holnap is megtenni ugyanezt. A halál fenyegetése mindent ural...” - ami mintha oldódna ebben a kötetben. *Firkák* szalmaszála ez is, de ahogy a kötet címe elemelkedett és lett *Együtt forog*, úgy a benne szereplő kétsorosok is túllépnek a félelmeken, az elkerülhetetlen romlás miatti depresszió, nem úgy, hogy nem vesznek tudomást a nehézségekről, hanem úgy, hogy inkább tekintenek arra, amit lehet még a helyett, amit már nem lehet. Így a halál fenyegetése ugyan továbbra is és még inkább ural mindent, de

tekintetünket, az olvasó figyelmét a versbeszélő hangja a még mindig megvalósuló mozgásra, a létezésre irányítja.

Ilyen mozgások hozzák létre a kötet szerkezetét és benne a különböző lírai játékokat. Például, hogy az *Ahhoz képest* című (sorrendben a 16.) ciklus kilenc kétsorososa akár egy költemény is lehetne, egy versként és kilenc kétsoros versként egyformán tökéletes. A 12., *Ahogy a vak tyúk is* című ciklus pedig azzal gyönyörködtet, hogy a benne szereplő kétsorosok címei adnak ki egy külön verset, íme: *Nocsak!, Meglepődik, Elindul, Aztán, Észreveszi a nőt, Méregeti, Megtorpan, Hangot hall, Messziről, Felnéz az égre*. Máshol régebbi véleményét bírálja felül azzal, hogy ugyanabban a témában más nézőpontot foglalva el fogalmaz, mint például a sokak által és sokat vitatott pécsi Weöres-szobor kapcsán. A *Firkák*ban még ezt olvassuk: „Ül az utcán a költő szobra, / ahogy a költő sose ült volna” (37. ciklus), erre most így felel *A költő szobra*, 2 című, *Weöres Sándor redi-vivus* alcímű versben: „Pár év, s lám, ott-hon van, a főutca része, / kisfiúk, nagylányok ülnek az ölébe.” És ha Weöres szóba kerül, meg kell említeni, hogy rajta kívül még jó pár költő, íróelőd is idézve van, a kötet végén külön jegyzék listázza is: Dante, Shaw és Ivan Cankar mellett Ady, Vörösmarty és természetesen Arany János, utóbbi így: „Jajgathatsz, villoghatsz, kufárokodhatsz vele, / ragyog a magyar nyelv Arany-fedezete.”

A fentebb idézett versépítés-módszerrel, annak vertikális, azaz magasba emelkedő voltával kapcsolatban szinte minden darabnál megállapítható, hogy a szerző számít az olvasói munkára. A *Között* című versben ezt olvassuk: „Nem a föld, nem az ég, csak a kettő között, / s amikor meghajolsz, az ég ér a föld” - a költő meghajol, a vers pedig felnő. Ahogy Sturm László a háromkákát létrehozó alkotói technika kapcsán (a vonatkozó MMA-lexikon szócikkében) megjegyzi, „maga Bertók is videókliphez hasonlítja módszerét: apró villanásokból, töredékekből áll össze végül

valami egész”, ráadásul ez az egész „öszszeállva is őrzi a rögtönzés frissességét”. Mintha valóban rövid üzenet formájában (ha már videoklip, akkor akár a ma népszerű, rövid tiktok-videó lehetne eklatáns példa), a kihagyásoknak is informatív szerepet szánva közölne, jelezne, mutatna és magyarázna, és ez a módszer valóban nemcsak teljességet munkál, de a frissesség, a lendület, az étellel teliség hordozója is. Így lesznek azok a kétsoros versek a nagy, ún. létösszegző versekkel rokonok, hozzájuk méltók. *A kerítés* című kétsoros példáján illusztrálva: „Nagyobb részén onnan, nehezen még innen, / lyukas kerítésen hintázik a Minden.” Konkrétabb képet használ a *Tanulgatja* című vers: „Amit napról napra, évtizedeken át, / újra tanulgatja a koreográfiát.” Már-már végletesen leegyszerűsített, majd-hogynem dehumanizált felsorolás található a *Reflex* című versben, ami eszünkbe juttathatja Lovasi András (pécsi szál!) *Kényszer, érdek, ösztönélet* című dalát: „Volt az ösztön, az ész, s volt a tapasztalat... / de hogy a végére csak a reflex marad(?)...”

„Kétszáznegyvenhárom igen, / és ugyanannyi nem tudom. / Egy hajszál a pillanaton. / S kilenc éve, hogy levezem.” – *A Kő*

a tollpihén és a *Ha van a világon tető* köteteket egy harmadikkal teljessé tevő 1995-ös nagy Bertók-könyv, a *Három az ötödiken* kötetzáró nagyverse költői programja poetikailag méltó, mesteri zárást kapott. Az akkor felmutatott két, szinte mérhetetlen súlyú, jelentőségű elem: az idői (pillanat) és a térbeli-tárgyi (hajszál) firka lett, és szalmaszál. Ezek a mulandóságra emlékeztető, figyelmeztető, látszólag jelentéktelen tárgyak, idők és tevékenységek és az ezekkel való költői törődés Bertók László emberi és művészi nagyságát egyaránt mutatja. *Az anyját hallja* című versben írja: „Úgy dolgozz, mintha halhatatlan volnál. / Úgy imádkozz, mintha azonnal meghalnál.” Együtt van ebben a kötetben minden, együtt forog a tapasztalati világ és az azon túli, a múltból hozott és a még mindig napról napra megtapasztalt való, a komoly és a derűs vélemény, a létbe kapaszkodás és az azon túli iránti érzékenység, a halhatatlanság és az elmúlás: „Egy porszem, annyi sem, semmi vagy, gondoldod / s érzed, hogy tér, idő veled együtt forog.”

Bertók László életműve teljes, horizontálisan lezárt, de vertikálisan egész biztosan épül tovább.

Nagygéci Kovács József